

Zásluhovost a její formy

Jiří Šatava, 5. 12. 2016

Zásluhovost v systému důchodového pojištění chápeme jako vztah mezi tím, co jsme do systému odvedli, a tím, co jsme z něj získali. Tradičně je pojem zásluhovosti spojen s finančními odvody a příjmy v rámci tohoto systému. Jako "zásluha" je zde chápáno vyšší odvedené pojistné na důchodové zabezpečení, ze kterého stát financuje starobní a jiné důchody zejména ekonomicky neaktivní populace. Odměnou za tuto zásluhu je pak vyšší starobní nebo jiný důchod. Takto o zásluhovosti nejčastěji smýšlí i odborná literatura. V širším smyslu slova však jako "zásluhu" můžeme chápat i výchovu dětí. Ty budou v budoucnu platit pojistné do systému důchodového pojištění, ze kterého bude stát financovat budoucí starobní a jiné důchody. Odměnou za výchovu dětí v rámci důchodového pojištění jsou pak úlevy pro jejich matky.

V širším slova smyslu lze tedy chápat zásluhovost v českém důchodovém zabezpečení ve třech rovinách:

- Zásluhovost vzhledem k výši příjmu (výši měsíčních odvodů)
- Zásluhovost vzhledem k délce pracovní kariéry (době pojištění)
- Zásluhovost vzhledem k výchově dětí

Český systém důchodového zabezpečení je širokou veřejností chápán jako velmi solidární systém, ve kterém je zásluhovost potlačena na velmi nízkou úroveň. Pro alespoň částečně přesnější představu o míře zásluhovosti v českém důchodovém zabezpečení předkládám velmi zjednodušený příklad kvantifikující velikost zásluhovosti vzhledem k velikosti příjmu, délce doby pojištění a výchově dětí. Tento příklad tak dává alespoň rámcovou představu o rozdílech v zásluhovosti v jejích třech rovinách.

Ilustrativní příklad:

Dvacetiletá žena vstupuje v roce 2016 na trh práce. Je na počátku své pracovní kariéry. Ukončí ji odchodem do starobního důchodu při dovršení důchodového věku 70 let a 2 měsíců¹. Žena bude celou pracovní kariéru vydělávat průměrnou mzdu žen v daném roce. Pro jednoduchost také předpokládám, že žena během celé své pracovní kariéry bude vždy zaměstnaná. Jedinou výjimkou je období, kdy bude mít dítě. Žena zemře v 88,4 letech.² Výsledky níže kvantifikující velikosti celoživotních odvodů a důchodů jsou vyčísleny v hodnotách roku 2014.

Zásluhovost vzhledem k výši příjmu

V případě, že se tato žena rozhodne více věnovat pracovní kariéře a bude celoživotně vydělávat o 5 % vyšší mzdu, z dodatečných příjmů odvede státu pojistné důchodové zabezpečení a zvýší se jí její starobní důchod. Celoživotně žena odvede na pojistném na důchodové zabezpečení státu o 197 tis. Kč více, než kdyby se pracovní kariéře více nevěnovala. Na druhou stranu dostane za celý život v rámci starobního důchodu o 50 tis. Kč více. Nárůst odvodů je tedy vyšší než nárůst starobních důchodů.

¹ Za předpokladu růstu důchodového věku dle legislativy platné k 1. 7. 2016.

² To odpovídá její očekávané délce života podle Projekce obyvatelstva do roku 2100 dle ČSÚ.

Zásluhovost vzhledem k délce pracovní kariéry

V případě, že by se žena rozhodla více věnovat pracovní kariéře a prodloužila svou pracovní kariéru o 5 % (začala by například pracovat o 2,5 roku dříve), odváděla by státu důchodové pojištění déle. Její starobní důchod by se také zvýšil. Celoživotně by žena odvedla na pojistném na důchodové zabezpečení státu o 197 Kč více, než kdyby se nerozhodla svou kariéru prodloužit. Naopak, díky prodloužení kariéry dostane v rámci starobního důchodu o 122 Kč více. Nárůst odvodů je i v tomto případě vyšší než nárůst starobních důchodů.

Zásluhovost vzhledem k výchově dětí

V případě, že se žena rozhodne v tomto roce mít dítě a během tříleté mateřské a rodičovské dovolené nebude pracovat, její starobní důchod se nezmění. Během mateřské a rodičovské dovolené však nemusí platit pojistné. Její celoživotní odvody na pojistném na důchodové zabezpečení budou nižší o 236 tis. Kč, než kdyby dítě neměla. Odvody ženy tedy klesnou, ale výše starobních důchodů zůstane stejná.

Následující ilustrace ukazují, jak se do velikosti zásluhovosti mohou promítnout vyšší vliv rizika nezaměstnanosti a pokles příjmů v důsledku mateřství:

- V případě, že po návratu z rodičovské dovolené příjmy ženy poklesnou o 10 %, pak tato žena celoživotně odvede na pojistném na důchodové zabezpečení státu o 606 tis. Kč méně, než kdyby dítě neměla. Naopak dostane v rámci starobního důchodu o 99 tis. Kč méně. Pokles odvodů je v tomto případě také vyšší než pokles starobních důchodů.
- V případě, že po návratu z rodičovské dovolené příjmy ženy klesnou o 10 % a navíc v důsledku péče o děti žena přijde o 2 roky pojištění, pak tato žena celoživotně odvede na pojistném na důchodové zabezpečení státu o 748 tis. Kč méně a dostane v rámci starobního důchodu o 231 tis. Kč méně. Pokles odvodů je stále vyšší než pokles starobních důchodů.

V případě zásluhy za výchovu dítěte tak žena dostane ze systému důchodového zabezpečení něco navíc (např. odvody jí klesnou více než starobní důchody). V případě zásluhovosti dle výše příjmů a odpracované doby ale jednotlivci dostanou ze systému méně (například zvýšení mzdy zvýší odvody více než starobní důchody). Samozřejmě, tyto příklady velikosti různých forem zásluhovosti jsou samozřejmě velmi zjednodušené. Nejde o reprezentativní příklady, jde pouze o jakési modelové příklady, které naznačují jisté tendence. Příklady neberou v úvahu časovou hodnotu peněz, nezakládají se na standardních mzdových profilech žen a zjednodušují mnoho dalších aspektů. Příklady ani nijak současný stav nehodnotí, pouze ho na velmi zjednodušených příkladech popisují.

Nicméně, tyto příklady striktně vyčíslují pouze zásluhovost na úrovni jednotlivce v rámci důchodového pojištění. Nesměšují tedy například zásluhovost za výchovu dítěte v rámci důchodového pojištění a náklady na výchovu dětí, nebo zásluhovost za vyšší příjmy a náklady na dosažení vyšších příjmů (potřeba vyššího vzdělání, zvýšené snahy, delší odpracované doby apod.).